

WALEWEIN

TEKST IN CONTEXT

Onder redactie van Frits van Oostrom en Hubert Slings

Walewein is ontwikkeld met subsidie van het Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de Gravin van Bylandt Stichting.

De reeks *Tekst in Context* is ontwikkeld voor gebruik in de Tweede Fase. Met behulp van aanpassingen in de dosering en docering is de reeks op tal van manieren inzetbaar: zowel voor havo 4/5 als voor vwo 4/5/6, zowel voor klassikale behandeling als voor zelfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelijk gebruik, zowel voor een vrijblijvende kennismaking als voor toetsing met behulp van vragen en opdrachten op verschillende niveaus.

Walewein is het zevende deel in de reeks *Tekst in Context*.

Eerder verschenen:

- 1 *Karel en Elegast* (samenstelling Hubert Slings)
- 2 *Jacob van Maerlant* (samenstelling Ingrid Biesheuvel en Frits van Oostrom)
- 3 *Reinaert de vos* (samenstelling Hubert Slings)
- 4 *Wilhelmus en de anderen* (samenstelling Lia van Gemert e.a.)
- 5 *Verhalen over verre landen* (samenstelling Karel Bostoën)
- 6 *Warenar* (samenstelling Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees)

Walewein

TEKST IN CONTEXT 7

Samengesteld door Petra Barendregt, Noor Bloem en John Verbeek
(Walewein-Stichting, Utrecht)

Amsterdam University Press
2006

Lay-out: Adriaan de Jonge, Amsterdam
Ontwerp omslag: Kok Korpershoek,
Amsterdam

ISBN-13 978 90 5356 637 4

ISBN-10 90 5356 637 6

NUR 612, 112

Amsterdam University Press
Amsterdam 2006

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Voor je begint... 6
Vanden coninc Arture 10

Tekst

1 De Schildknaap. *Winnen of verliezen* 15

Context

2 Koning voor altijd. *Fantasie of werkelijkheid* 26

Tekst

3 De Rode Ridder. *Hemel of hel* 32

Context

4 'Ik wil ridder worden!' *Vechten of vluchten* 43

Tekst

5 Verliefd! *Kiezen voor Ysabele of voor Artur* 50

Context

6 Liefde in de middeleeuwen. *Liefde of lust* 60

Tekst

7 De Hertog. *Recht of onrecht* 64

Context

8 De middeleeuwse wereld. *Oost of west* 76

Tekst

9 De vos Roges. *Dier of mens* 81

Context

10 De Roman van Walewein. *Ridderroman of sprookje* 94

Tekst

11 Een verrassend slot. *Penninc of Pieter Vostaert* 102

Voor wie meer wil... 104
Vragen en opdrachten 106
Verantwoording 114
Begrippenlijst 116

Voor je begint...

Een middeleeuwse held

Dit boek bevat vijf avonturen van een middeleeuwse ridder: Walewein. Hij is één van de bekendste ridders aan het hof van koning Artur. De avonturen zijn afkomstig uit de *Roman van Walewein*, een bekend middeleeuws boek dat waarschijnlijk rond 1260, in de omgeving van Brugge (België) werd geschreven. De *Roman van Walewein* is één van de oudste verhalen in het Nederlands. De roman heeft de eeuwen overleefd in een **perkamenten**, met de hand geschreven boek: een **handschrift**. Dit handschrift wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Leiden. Het middeleeuwse verhaal wordt in 11.202 **versregels** verteld. Naast dit volledige verhaal is er nog een klein fragment (in totaal 388 regels) bewaard gebleven van een ander handschrift. Dit toont aan dat het verhaal meerdere keren is opgeschreven.

Het middeleeuwse boek

In de middeleeuwen werden boeken altijd met de hand geschreven. Het materiaal waarop werd geschreven was perkament. Dat werd gemaakt van dierenhuid, net als leer; perkament was erg kostbaar. Als iemand een tweede exemplaar van een boek wilde, moest het hele boek opnieuw met de hand worden overgeschreven. De benodigde materialen waren erg bewerkelijk (perkament, boekband, pen en inkt werden met de hand gemaakt) en het kostte veel tijd voordat een boek klaar was, daarom waren boeken zó duur dat alleen de elite het zich kon veroorloven boeken te bezitten.

Doordat het overschrijven zoveel tijd in beslag nam, is het soms letterlijk zichtbaar dat meerdere mensen aan hetzelfde boek hebben gewerkt. Aan de lettervormen in het handschrift van de *Roman van Walewein* is te zien dat dit boek werd geschreven door twee verschillende personen (twee 'handen'). Waarschijnlijk waren zij professionele **kopiïsten** die het verhaal van een ouder voorbeeld overschreven.

Vorm en taal

In de middeleeuwen werden verhalen anders weergegeven dan nu. Tegenwoordig worden boeken meestal geschreven in doorlopende regels (**proza**). Bovendien zijn boeken in eerste instantie bedoeld voor individueel, stil lezen. De middeleeuwse verhalen zijn

bijna allemaal geschreven in kolommen met vrij korte, paarsgewijs rijmende versregels. Ze waren bedoeld om voor een publiek verteld te worden en dus om naar te luisteren.

Ook de taal die in de middeleeuwen in de lage landen werd gesproken en geschreven, verschilt nogal van het Nederlands zoals wij dat nu gebruiken. Wie probeert het **Middelnederlands** hardop te lezen, zal merken dat een aantal woorden vertrouwd in de oren klinkt, maar dat veel andere woorden niet zo gemakkelijk te herkennen zijn. In sommige gevallen lijken ze op een Frans, Engels of Duits woord. Het Middelnederlandse woord voor 'paard' is 'ors', wat erg lijkt op het Engelse 'horse'. 'Joye' komt overeen met het Franse 'joie' dat 'blijdschap' betekent. En met een 'scone joncfrouwe' wordt niet bedoeld dat de dame zich vaak wast, maar dat ze mooi en knap is, zoals in het Duitse 'schön'. Ook kende het Middelnederlands naamvalsvormen, zoals het Duits en het Turks nog steeds hebben. Ten slotte werden er vaak dubbele ontkenningen gebruikt ('en ... niet') zoals nog steeds in het Frans ('ne ... pas') en het Zuid-Afrikaans ('Jij moe nie huil nie.').

Het Middelnederlands klonk vaak anders dan het tegenwoordige Nederlands. Veel duidelijker nog wijkt de middeleeuwse schrijfwijze af van onze hedendaagse woordvormen. Dit is bijvoorbeeld goed te zien bij sommige lettercombinaties. In de middeleeuwen diende de letter 'e' in de uitspraak vaak als verlengingsteken van de klank die ervoor stond: het geschreven woord 'boem' werd dan uitgesproken als 'boom', 'doet' als 'dood' en 'staen' als 'staan'. De 'ij' klonk als 'ie', waardoor 'hij' werd uitgesproken als 'hie' en 'lijf' als 'lief'.

Opbouw van dit boek

Dit boek bevat elf hoofdstukken en een inleiding. In de inleiding (*Vanden coninc Arture*) is de **proloog** van de Middelnederlandse tekst opgenomen, met daarbij een samenvatting van de *Roman van Walewein*. De oorspronkelijke tekst zelf is namelijk te lang om in z'n geheel in dit boek weer te geven. In hoofdstuk 11 (de **epiloog**) worden de avonturen van Walewein afgesloten.

De oneven hoofdstukken bevatten **episoden**: dit zijn losse, op zichzelf staande avonturen of scènes uit de *Roman van Walewein*, die worden vergezeld van commentaar in Terzijdes. In de even hoofdstukken komen enkele achtergronden van de middeleeuwse literatuur en cultuur aan de orde. De woorden die in de tekst rood gedrukt staan (als ze voor de eerste keer voorkomen), zijn achter in het boek in een begrippenlijst opgenomen.

Omdat het niet gemakkelijk is een middeleeuws handschrift te lezen, is de tekst hier afgedrukt met hedendaagse letters en leestekens. Ook de spelling is

aangepast. In de teksthofdstukken staat het verhaal in kolommen: links de tekst in het Middelnederlands en rechts een vertaling in modern Nederlands. Om de vijf verzen is een versnummer aangebracht. Doordat delen van de Middelnederlandse tekst in dit boek zijn samengevat, worden regelmatig versnummers overgeslagen.

Bij de hedendaagse vertaling is ervoor gekozen zoveel mogelijk de oorspronkelijke tekst te volgen. Maar doordat men in het Middelnederlands op een andere manier de zinnen maakte en die zinsbouw ons soms vreemd in de oren klinkt, zijn er in de vertaling soms twee of drie versregels omgedraaid. Wie voor de eerste keer een middel-

eeuws verhaal leest, kan – om het verhaal goed te begrijpen – beginnen met de vertaling. Probeer daarnaast ook de Middelnederlandse verzen hardop te lezen: onze oren begrijpen de oude taal vaak beter dan onze ogen.

De volgorde van de avonturen

In dit boekje zijn de tekst- en de contexthoofdstukken steeds met elkaar verbonden. Behalve het laatste avontuur zijn alle avonturen in chronologische volgorde geplaatst. In het oorspronkelijke verhaal ontmoet Walewein eerst de vos Roges (hoofdstuk 9) en pas daarna Ysabele (hoofdstuk 5).

Verwerking van de teksten

Achter in dit boek zijn opdrachten en vragen opgenomen. Ze zijn per hoofdstuk gerangschikt en onderverdeeld in drie categorieën.

De A-vragen controleren of het verhaal en het commentaar goed is begrepen. De B-vragen dagen uit om in het verhaal aspecten te ontdekken die in het commentaar niet zijn aangegeven. De C-vragen ten slotte vragen naar de relatie tussen de *Roman van Walewein* en andere middeleeuwse of moderne bronnen. Hiervoor kan het nodig zijn om boeken uit de (school)bibliotheek te raadplegen of via internet meer informatie te zoeken. Ook is achter in het boek informatie opgenomen die van pas kan komen voor wie – bijvoorbeeld in verband met een werkstuk – meer wil weten over Walewein, Arturliteratuur of de middeleeuwse literatuur en cultuur in het algemeen.

1

De Schildknaap

WINNEN OF VERLIEZEN

Tijdens zijn queeste ontmoet Walewein in het bos een wanhopige Schildknaap. Deze heeft een ridder uitgedaagd die lang geleden zijn enige broer doodde. Omdat een schildknaap niet met een ridder mag vechten, bleef de moord ongewroken. Nu is de Schildknaap op reis gegaan naar koning Artur en hij wil de koning vragen of deze hem tot ridder wil slaan. Men zegt namelijk dat je overwinningskansen veel groter zijn als je door deze beroemde koning bent geridderd. Vanochtend werd de Schildknaap echter overvallen door een roofridder die hem zijn wapenuitrusting en zijn paard afnam.

Daardoor kan de Schildknaap het hof van koning Artur niet meer bereiken én op tijd terug zijn voor het tweegevecht. De gevolgen voor hem en zijn gezin zullen rampzalig zijn: ze zullen hun goede naam en al hun bezittingen verliezen.

Walewein helpt de Schildknaap: hij leent hem zijn paard Gringolet. Snel rijdt de Schildknaap naar koning Artur, die hem tot ridder slaat. De kersverse ridder (om verwarring te voorkomen behoudt hij in dit verhaal zijn eerste naam: Schildknaap) arriveert nog net op tijd voor zijn tweegevecht met de uitgedaagde ridder. Dit gevecht vindt plaats voor het kasteel van hun eigen koning. Omdat de ridder een enorme groep vrienden heeft meegebracht, belooft koning Amadijs zijn bescherming aan de Schildknaap, die alleen is.

2049 Die coninc ghinc ten veinstren staen
2050 sien hoe die camp soude vergaen.
Ende alle die gone die met hem waren
liepen ten veinstren harentare,
marken of gone hoghe lieden
en Knapen yet soudon mesbieden
2055 die daer hilden an dene zide.
Doe onderstaken si hem met nide
dat die scachte bede braken.
Doe lietsise vallen ende traken

De koning ging bij een venster staan
om te zien hoe het tweegevecht zou verlopen.
Ook de leden van zijn hofhouding
kwamen van alle kanten naar de ramen
toelopen om te kijken of de edelen, die zich daar
in zijn nabijheid ophielden, de Schildknaap niet
iets zouden aandoen. Toen stormden de twee
ridders met zo'n felle strijdlust op elkaar af dat
allebei hun lansen meteen versplinterden.
Ze lieten de lansstompen vallen, trokken hun

2060	die zwaerde ende sloughen met omminnen. Men weet noch niet wie daer sal winnen maer emmer sloughen si met nide. Die Knappe ne was bore blide alst recht was, om zijns broeder doot: van rouwen wies hem die moet so groot	zwaarden en sloegen woest op elkaar in. Niemand wist nog wie dit zou winnen, want ze sloegen elkaar aan één stuk door en vervuld van haat. De Schildknaap was zijn tegenstander niet erg goed gezind, wat natuurlijk terecht was vanwege de dood van zijn broer. Door dit
2065	dat hine weet wat hi best mach doen als hi den andren sach, diene hem valschelijke hadde ghenomen. Aldus zijn si te gader comen ende waren bede van slaghen milde.	verdriet nam zijn woede zo toe dat hij niet meer wist wat hij het beste kon doen toen hij de ander zag, die zijn broer op zo'n laffe manier van hem had afgenomen. Zo vlogen de twee krijgers elkaar aan, en ze gaven elkaar vrijgevig welgemeende slagen. De splinters vlogen van hun schilden, de een na de ander, zonder dat ze
2070	Die spaenre vloghen van den scilde dene na dandre sonder were. Elkerlijc hadde anders ghere. Die felle rudder hevet verheven tswaert ende upten Knappe gheslegghen	er iets tegen konden doen; ieder was belust op het bloed van de ander. De wrede ridder hief zijn zwaard op en bracht de Schildknaap met zoveel geweld en venijn een slag toe dat hij hem daarmee in één klap van zijn schild beroofde dat
2075	met overmoede ende met nide, dat hi hem rovede vander side sinen scilt alenen male, ende sinen halsberch goet van stale ontmaelgierdi te menigher stede.	deze altijd aan zijn zijde droeg en zijn sterke, stalen maliënhemd had op veel plaatsen ineens veel minder maliën.
2080	Nu hoort wat die Knappe dede, hi seide: 'Gaefdi mi deser slaghe vele, so ghinct met mi al uten spele ende ic ne mochte niet ghestaen; mijn leven ware sciene ghedaen.'	Luister nu naar wat de Schildknaap toen deed Hij zei bij zichzelf: 'Als u mij nog meer van zulke slagen geeft, dan word ik binnen de kortste keren buitenspel gezet en dat zou ik niet lang uithouden; mijn leven was dan snel voorbij.'
2085	Maer hi pensde dat hi hem soude wreken als hi mochte alse houde ende verdrouch tswaert avescher hant ende clovedem helm ende nesebant. Hi gherochtene so dat hi hem rovede	Daarom bedacht hij dat hij zich zo snel mogelijk moest wreken. Hij haalde uit met zijn zwaard en raakte de ridder met een zijdelingse slag die de helm en de neusbeschermer van die ander volledig doormidden sloeg. Hij raakte de
2090	boven den oren vanden hove:de: beneden den oren bleeft upten buuc. Tswaert scanfelde ende ghinc uut ende gheraectene weder int ghevouch vander scoudren daer hi an drouch	ridder op zo'n manier dat hij deze boven zijn oren van zijn schedel beroofde. Alleen het deel onder zijn oren bleef op z'n romp staan. Vervolgens kantelde het zwaard, het schoot uit en sneed dwars door het schoudergewricht
2095	den scilt, ende slouch hem of den arm dat hi viel int dal al waerm. Doe moesti rumen sonder hoverde tghereide ende vallen uptie aerde doot eer hi ter haerden quam.	heen. Het sloeg hem de arm af, waarmee hij altijd zijn schild droeg. Nog warm viel de arm op de grond. Toen gleed de ridder op weinig eervolle wijze uit zijn zadel, omlaag naar de grond, al dood voor hij de aarde raakte. Zijn
2100	Dies waren sine vriende gram!	vrienden waren daar razend over.

Eerherstel: je schande omzetten in eer

In de middeleeuwen vormden sociale groepen als vrienden of familie een veel hechter en duidelijker eenheid dan in onze tijd. Als er met een lid van een familie iets gebeurde, dan raakte dit de gehele familiegroep. Positieve zaken brengen 'eer' voor de familie, waar alle familieleden van kunnen profiteren; negatieve zaken leiden echter tot 'schande', waar de hele familie last van heeft. In de *Roman van Walewein* is dit bijvoorbeeld zichtbaar in het avontuur met de Schildknaap.

Omdat een vreemde ridder de broer van de Schildknaap heeft gedood, moet de familie de moord wreken. De Schildknaap neemt deze taak op zich: hij daagt de ridder uit voor een tweegevecht. Daarmee neemt hij een groot risico, want als de Schildknaap het gevecht verliest, zal zijn hele familie daaronder lijden. In dit avontuur wordt het risico extra groot nu blijkt dat de Schildknaap is beroofd: zonder zijn paard kan hij niet op tijd terug zijn voor het gevecht en dan is hij automatisch de verliezer. Volgens de Schildknaap zal zijn familie hierdoor alle bezittingen en rechten kwijt zijn.

Voor de tegenstander gelden natuurlijk dezelfde omstandigheden. Ook voor hem spelen eer en schande een belangrijke rol. Als deze ridder tijdens het tweegevecht wordt gedood, hebben ook zijn vrienden en familieleden de 'sociale verplichting' zijn dood op de Schildknaap te wreken.

Een juridisch tweegevecht

In de middeleeuwen kan de uitslag van een tweegevecht als bewijs dienen in een rechtszaak. Als een aanklacht bijvoorbeeld niet met gewone bewijzen ondersteund kan worden, of als de situatie onbeslist blijft, verwacht men dat God degene zal helpen die in zijn recht staat. De uitkomst van een tweegevecht kan daarom gelden als juridisch bewijs.

Via een omweg is Walewein eveneens naar het toernooiveld gekomen. Van een afstand ziet hij hoe de Schildknaap wraak neemt op de moordenaar van zijn broer. Zodra de Schildknaap het gevecht wint, ontstaat er een nieuw probleem: op hun beurt willen de vrienden van de verslagen ridder de dood van hun kameraad wreken. Woedend stormen ze op de Schildknaap af.

2101 Alse houde als sine saghen vallen,
daer ne was niemen van hem allen
sine quamen met haesticheden
naden Knape int crijt ghereden.
2105 Deen ghinkene steken, dander slaen
die derde seide: 'Wilwine vaen?'
Si staken sodat hi viel ter aerden.
Doe reden si met haren paerden
over hem wech ende wedere
2110 deen stakene up ende dander nedere;

Zodra ze hun ridder zagen vallen
stormden ze zonder enige uitzondering
het strijdperk binnen en op de Schildknaap af.
De een begon hem met een lans te steken,
een ander begon hem te slaen en een derde
zei: 'Zullen we hem gevangennemen?'
Ze staken hem zo hard dat
de Schildknaap op de grond viel. Toen reden
zijn belagers met hun paarden over hem heen,
terwijl ze hem met hun lansen overal staken.

si gaven hem wel menighen stoot,
 bi wilen clene, bi wilen groot,
 ende daden hem wel grote pine.
 Dus moeste hi doghen sine carine
 2115 allene; dies was hi drouve ende erre:
 die coninc was hem daer te verre.
 Die Knappe ne weet wat hi doen mach.
 Dits Walewein die dit versach
 ende hi pensde in sinen moet:
 2120 'Langhe beide nes hier niet goet.'
 Hi onbant vander linde saen
 zijn paert ende voer in hulpen staen
 den Knappe daer uptie heide.
 Zijnen scilt ende spere beide
 2125 nam hi ende quam met haesticheden
 binnen in gont crijt ghereden,
 recht ghelijc ere wilder lewen.
 Ghine saghet noyt stoven een trop sprewen
 als si stoven die gonder waren,
 2130 doe Walewein dus quam ghevaren.
 Hi hilt ter steke so hi best mochte
 sijn spere; so wat so hi gherochte,
 daer ne was gheen wedersegghen,
 sine moesten daer den onseghe hebben.
 2135 Hi deedse rumen sonder hoverde
 tghereide ende vallen uptie aerde.
 Sulc brac zijn been ende zulc zinen arm,
 ende vielen in dat dal al warm
 deen naden andren wel ghedichte.
 2140 Ende Walewein seide: 'Het mochte lichte
 so comen, ghi soud den Knappe vrede
 gheven al sonder sconinx bede.
 Hoe leet soot jou te doene ware.'
 Mettien reet hi vort int hare:
 2145 en dorste niemend sijns onbiden;
 si ruumden wech an beden ziden.
 Wie so hem quam te ghemoete,
 Walewein quetstene so onzoete
 metten spere al sonder vraghen
 2150 hine ghenas in -xl- daghen.
 Hi deder zulken over hals
 tumen die hem herde mals
 maecte, eer dat Walewein quam,

Ze gaven hem veel klappen,
 zowel harde als zachte, en ze
 deden hem veel pijn. De Schildknaap moest
 zijn ellende echter moederziel alleen
 ondergaan en dat maakte hem zowel bedroefd
 als boos; de koning bevond zich te ver van
 hem weg. De jonge man wist niet meer wat hij
 moest doen. Dit zag Walewein allemaal
 gebeuren en hij dacht bij zichzelf: 'Het is niet
 verstandig om hier nog langer af te wachten.'
 Hij maakte zijn paard snel los van de
 lindeboom en
 reed de Schildknaap op het veld te hulp.
 Hij hield zijn schild en zijn lans beide stevig
 vast en stormde als
 een wilde leeuw dat
 strijdperk binnen.
 Nog nooit heb je een zwerm spreuwen
 zo uiteen zien stuiven als deze
 groep belagers deed toen Walewein daar
 kwam aanstormen.
 Walewein hield zijn speer gevechtsklaar
 voor zich uit; wie hij raakte moest daar het
 onderspit delven.
 Hij liet ze op beschamende wijze uit het
 zadel tuimelen en op de grond vallen.
 De een brak z'n been en de ander zijn arm. De
 een na de ander viel — nog levend — op de
 grond, bij bosjes tegelijk vielen ze.
 Walewein zei tegen hen: 'Dit konden jullie
 natuurlijk verwachten. Jullie zouden de
 Schildknaap met rust laten, zoals je aan de
 koning beloofde, hoeveel moeite dat jullie ook
 zou kosten.' Meteen reed hij op de groep af;
 niemand durfde hem echter op te wachten;
 naar twee kanten weken ze uiteen.
 Wie van hen op zijn weg kwam,
 kreeg van Walewein zo'n ongenadige klap
 met de speer — zonder dat deze hiervoor
 toestemming vroeg — dat hij in geen veertig
 dagen genas. Walewein liet menige ridder in
 het zand bijten, die eerder een hoge toon had
 aangeslagen voor Walewein hier kwam en die

2155 die zire comsten was wel gram.
 Dus reet hi duere so hi eerst mach
 daer hi die campioene sach
 bede ligghen ane der heiden
 stille, daer si zijns onbeiden:
 deen levet, dander es doot.
 2160 Sine smerte was wel groot
 die daer levet: hi moest verdraghen
 dat men hem dede; hine wist wien clagen.
 Walewein vercoos ter selver stede
 die hem die meeste porsse dede
 2165 ende riep: 'Hoet u!' Metten worde
 so gheraectine metten orde
 vanden spere aldore den buuc
 ende wierpene doot ten zadele uut.
 Doe moesti vallen uptie moude;
 2170 die siele voer daert God woude.
 Walewein beette uptie aerde
 neder van zijns selfs paerde
 ende nam den Knape, so hi eerst mach,
 dien hi daer vorem ligghen sach,
 2175 ende hi halpene up ter vaert
 ende settene up zijn ors Lyaert,
 dat hi ter quader tolne wan.
 Hi hevet onrecht dies hem verjan.
 Dus bleef hi selve staende te voet,
 2180 deer Walewein, die rudder goet.
 Die Knape sat sochte in zijn gheweide.
 Des goons scilt ende spere beide
 die daer doot lach, hefti ghenomen
 ende es tote den Knape comen
 2185 ende seide: 'Vrient, vant jou verweren
 jeghen die gone die u deren
 wille.' Mettien hefti vernomen
 enen up Gringolette comen
 neven mijns heren Waleweins zide
 2190 ende waentene duer steken met nide
 wel ghereet; ende mettien
 hevet dit die Knape versien,
 diene bescudde met zire cracht:
 ter steke hilt hi zinen scacht
 2195 daer hi den gonon mede stac
 so dat hem zijn spere brac

zijn komst nu ernstig betreurde.
 Zo reed Walewein zo snel mogelijk
 verder naar de plaats waar de kampioenen
 beiden stil op het veld
 op hem lagen te wachten,
 de één was nog in leven, de ander was dood.
 Bij de overlevende wisselden pijn en schaamte
 elkaar af. Hij moest verdragen wat men hem
 aandeed en kon bij niemand zijn nood klagen.
 Walewein koos op die plaats de ridder uit,
 die de Schildknaap het felst aanviel
 en riep: 'Pas op!' Met die woorden
 doorboorde hij met de punt
 van zijn speer het lichaam
 en wierp hij de man dood uit het zadel.
 Terwijl het lichaam op de grond moest
 vallen, ging de ziel naar de plaats
 die God voor hem verkoos.
 Walewein sprong van zijn paard op de grond.
 Hij snelde naar de Schildknaap,
 die hij daar voor zich zag liggen,
 hij hielp hem snel overeind
 en zette hem op zijn paard Lyaart,
 dat hij van de misdadige roofridder afnam.
 Wie hem dit paard misgunt, vergist zich.
 Zo bleef Walewein, de dappere ridder,
 opnieuw zelf zonder paard achter en moest
 hij te voet verder. De Schildknaap zat
 comfortabel in zijn zadel. Walewein nam het
 schild en de lans op van de gesneuvelde ridder
 en bracht deze wapens naar de Schildknaap.
 Hij zei: 'Kijk eens, vriend, verdedig je tegen
 degenen die je kwaad willen doen.'
 Op datzelfde moment zag de Schildknaap
 hoe één van hun tegenstanders
 op Gringolet achter mijn heer Walewein
 opdoemde en vol haat dacht dat hij Walewein
 kon neersteken. De Schildknaap reageerde
 onmiddellijk en beschermde hem
 met al zijn kracht;
 hij hield z'n lans gevechtssklaar
 en stak toen de belager zo hard dat
 zijn lans boven de handgreep

2200 in drien sticken vor die hant.
 De gone viel neder in dat sant:
 hi tuselde so, ic wanem zwoer
 nader voeren die hi voer
 sijn hovet utermaten zere.
 Ende Gringolet quam tsinen here
 ghelopen teerst dattene versach.
 2205 Waleweyn spoedde hem als hi eerst mach
 ende sater up: hi hads te doene.
 Nu zijn si tors, die rudders coene!
 Elkerlijc moet andren bevreden!
 Daer was menich man ghereden
 die hem twee gherne deren soude.
 2210 Mach Walewein, hi sal behouden
 tvelt jeghen hem allen met eren.
 Doe ghinghen si te gader keren,
 ghenendelike elc met zinen paerde
 ende met haesten vinghen si ten zwaerde.
 2215 Daer was alle vrede ontseit:
 si ondergaven hem ghereit
 metten zwaerden ghenendelike.
 Walewein ne slouch ghene zwike
 den gone daer hi mede was:
 2220 ic wane men noit in boeken ne las
 daer Walewein alzulc wonder wrochte.
 Dat sceen hem wel diet becochte!
 Hine spaerde ors no man.
 Wien dat hi gheraken can
 2225 dien doet hi toter aerden driven.
 Hine es gheboren niet van wiven
 die die daden mochte vertellen,
 die Waleweyne daer ghevellen
 entie hi dede up gonon dach.
 2230 Hi gaf herde menighen slach
 uptie brune helme van stale.
 Die ander rudder deit ooc wale.
 Men mochte daer zien uptie heide,
 onder rudders ende knapen beide,
 2235 wel twe hondert bi ghetalle,
 die Waleweyn adde verslegghen alle
 onder hem ende zinen gheselle,
 daer ic dit wonder al of telle.

in drie stukken brak.
 De aanvaller beet in het zand;
 het duizelde hem zo dat ik vermoed dat zijn hoofd
 hem uitermate veel pijn deed, te merken aan het
 gedrag dat hij vertoonde . . .
 En Gringolet kwam dadelijk naar zijn
 meester gelopen, zodra hij Walewein zag.
 Walewein haastte zich zo snel hij kon naar zijn
 paard en sprong erop: Gringolet kwam als
 geroepen! Nu zitten ze allebei te paard, die
 dappere ridders. Ieder moet de ander dekking
 geven. Er kwamen intussen veel tegenstanders
 aangereden, die hen tweeën graag te pakken
 zouden nemen. Als het Walewein lukt, zal hij op
 eervolle wijze tegen hen allen standhouden.
 Toen wendden de twee zij aan zij
 onverschrokken hun paarden
 en trokken ze elk snel hun zwaard.
 Alle vrede was daar onmogelijk geworden.
 Ze hakten met hun zwaarden
 onverschrokken op de tegenstanders in.
 Walewein week geen duimbreed van zijn
 medestander. Volgens mij heeft nog nooit iemand
 in een boek iets gelezen over de
 wonderdaden, die Walewein daar verrichtte.
 Voor degenen die dit aan den lijve ervoeren, was
 het echter maar al te duidelijk. Hij spaarde
 paarden noch tegenstanders. Wie hij kan raken,
 laat hij ter aarde storten.
 Nooit is er iemand uit een vrouw geboren, die in
 staat was geweest om de heldendaden te
 beschrijven die Walewein daar liet zien en wat hij
 op deze dag allemaal verrichtte.
 Hij liet veel enorme slagen neerkomen
 op de glanzend gepolijste, stalen helmen.
 Ook de andere ridder liet zich niet onbetuigd.
 Men kon daar op het veld
 zowel ridders als schildknapen zien liggen,
 bij elkaar wel tweehonderd,
 die Walewein en zijn metgezel
 samen hadden verslagen, degenen
 over wie ik al deze wonderen vertel.

De Schildknaap en Walewein vechten urenlang tegen maar liefst tweeduizend ridders. Vanuit zijn kasteel kijkt koning Amadijs vol bewondering naar de verrichtingen van de twee ridders. Zo'n goede ridder als Walewein heeft hij nog nooit gezien. Pas na lange tijd herinnert Amadijs zich de belofte de Schildknaap te beschermen. Dan snelt hij (eindelijk) met zijn leger de Schildknaap te hulp.

Zodra Walewein de koning ziet, roept hij spottend: 'Here, waeromme haesti u so zere? Ghi moocht wel keren: het es gedaen!' (verzen 2275-77) De koning denkt echter niet aan omkeren; met zijn ridders valt hij de belagers direct aan. En het gevecht is inderdaad nog niet 'gedaen'. Als Walewein zich terugtrekt, worden de Schildknaap en koning Amadijs door hun tegenstanders al snel in het nauw gedreven. Dan komt Walewein hen opnieuw te hulp.

2478 Doe ginghen si te gader keren
ende ginghen houwen metten zwaerde
2480 die gone die hem eerst vervaerden
stoutelike; si addens te doene.
Walewein maketse alle coene!
Ende dandre verdroughen hare zwaerde wedere
ghelike dat vogel doen hare vedere,
2485 ghenendelike metten armen.
Entie halsberghe begonsten verwarmen
entie maelgen vlogher af
achter velde oft ware caf.
Si maecten wonden indie huut:
2490 gont bloet quam gheronnen uut.
Men mochte daer, bi tween, bi drien,
gone ridders tumen zien.
Ende bi vieren ende bi viven,
so ghinc mense daer ontviven.
2495 Sesse te gadere ende zevens,
roofde mense daer vanden levens!
Men ghinc daer houwen ende slaen
den enen doot, den andren vaen

Toen keerden zij zich gezamenlijk tegen hun belagers en ze hieven samen hun zwaarden met vernieuwde kracht tegen degenen die hun zojuist nog angst aanjaagden. Walewein gaf hun nieuwe moed. Ook de anderen leefden op; met hun armen lieten ze hun zwaarden flitsen, zo snel als vogels hun vleugels bewegen. De maliënkolders werden gloeiend heet, en de maliëns spatten er af. Ze vlogen over het veld alsof het de vliesjes van graankorrels waren. De strijders sloegen diepe wonden, waar het bloed uit gutste. Met twee of drie tegelijk zag je ridders dood van hun paarden tuimelen, zelfs met vier of vijf tegelijk zo werden ze daar omgebracht. In één klap beroofde men zes of zeven ridders van hun leven. Er werd gehouwen en geslagen. De ene ridder werd gedood, de andere

Overdrijven is (g)een kunst

Walewein kan wel goed vechten, maar het is natuurlijk ondenkbaar dat hij het in zijn eentje tegen 'tweeduizend ridders' opneemt, of dat iemand 'in geen veertig dagen' van zijn verwondingen geneest. In de *Roman van Walewein* wemelt het van deze dichterlijke overdrijvingen. Je begrijpt dat ze met een korreltje zout moeten worden gelezen: 'veel tegenstanders'. Naast het feit dat deze superlatieven humoristisch werken, bevestigen ze ook wat iedereen al lang weet: Walewein is een geweldige ridder!

2500	sodat haer in wel corten uren — al wartet Waleweine te zure — daer nes niet een ontgaen sine bleven doot of ghevaen of mesmaect van diepen wonden! Doe ruumden si in corten stonden.	werd gevangengenomen zodat er binnen deze korte tijd — ook al speet het Walewein — geen één ontkwam. Ze waren gesneuveld, gevangengenomen, of zwaar verwond. De laatsten maakten zich zo snel mogelijk uit de voeten.
2505	Die coninc keerde met groter minnen ende voerde inden casteel binnen Waleweine met groter joyen. Si begonsten alle vervroyen ende worden blide omme sconinx gaste.	In triomf keerde de koning terug. Hij leidde Walewein met veel vreugde zijn kasteel binnen waar iedereen zich verheugde en vrolijk werd nu Walewein de gast van hun koning was. De gevangenen werden weggevoerd en in de kerkers opgesloten zodat ze niet konden ontsnappen.
2510	Die ghevanghene leidemen vaste daer si niet ne mochten ontgaen. Gone cnapen quamen zaen ende namen die paerde over al ende ledetse up een stal	Knechten schoten toe om de paarden van de gasten over te nemen en ze naar een stal te leiden, waar zij ze goed zouden verzorgen.
2515	daer sise wel te ghemake daden. Die sciliknechten worden wel beraden ende quamen ghelopen altehant tote Waleweine ende dien seriant ende ontwapenetse altemale.	Attent kwamen de schildknappen snel aanrennen om Walewein en de jonge ridder uit hun wapenrusting te helpen.
2520	Die coninghinne die indie zale was, soe dede ghereden sciene twe mantelen goet ende diere ende deedse den heren om hem slaen dat hem gheen coude soude an gaen:	De koningin, die in de zaal verbleef, liet terstond twee mooie, kostbare mantels brengen, en ze liet ze de ridders omslaan, opdat deze geen kou zouden vatten: ze hadden het overdag immers flink heet gehad.
2525	si addent sdaghes ghehadt heet. Binnen desen was selve ghereet die coninghinne ende altemale die camerieren: soe ghinc ter zale ende heift Waleweine bider hant ghenomen	Intussen maakten de koningin en haar hofdames zich gereed om de ridders te ontvangen. De koningin ging terug naar de zaal, nam Walewein bij de hand en sprak hem toe: 'Heer, voel u welkom en
2530	ende seide: 'Here, zijt wel comen	

De wapenuitrusting van Walewein

Een roofridder heeft het paard en de wapenuitrusting van de Schildknaap gestolen. Dit zijn kostbare bezittingen die niet gemakkelijk te vervangen zijn. Een paard is bijvoorbeeld jarenlang getraind en de kostbare wapenuitrusting is meestal precies op maat gemaakt. In het middeleeuwse boek waarin de *Roman van Walewein* werd overgeleverd, is op een **miniatuur** (hier een paginagrote illustratie) de wapenuitrusting van Walewein te zien: Walewein draagt geen harnas, maar een **maliënkolder**. Zijn hoofd wordt beschermd door een metalen helm. Hoewel een harnas de ridder veel beter zou beschermen dan een maliënkolder, is dat kilo's zware, metalen pak erg ongemakkelijk

om de hele dag te dragen. Een maliënkolder is gemaakt van kleine metalen ringen en daardoor veel lichter en bewegelijker. Daaroverheen draagt Walewein een tuniek met zijn wapenteken: de rode leeuwenkop. Ook Gringolet draagt een overkleed waarop de leeuwenkop is afgebeeld. Zonder deze merktekens zou de ridder tussen veel anderen moeilijk te herkennen zijn, met alle gevolgen van dien. Je kunt het vergelijken met de rugnummers van de hedendaagse sporters.

Het belangrijkste kenmerk van een ridder is dat hij te paard vecht. Niet voor niets is de naam 'ridder' ontstaan uit het Middelnederlandse woord voor rijder: 'rider'. Vanuit zijn hogere positie kan een ridder zich beter verdedigen. De ridderlijke wapenuitrusting – zwaard, schild en lans – is voor een ridder van levensbelang. Zonder deze wapens kan een ridder weinig uitrichten. Het is een schande voor een ridder als hij zijn paard of zijn wapens verliest of ze moet afstaan; omgekeerd is het eervol om wapens – of een paard – uit te lenen of te schenken aan iemand die daar behoefte aan heeft.

Op de miniatuur zijn ook Waleweins lans en schild te zien. Niet zichtbaar is het zwaard, dat hij waarschijnlijk aan zijn linkerzijde draagt: zo kan hij het met zijn rechterhand sneller pakken.

2535 te zulker herberghe als hier es!
Dies zijt seker ende ghewes:
al waer soe beter hondert warven
ic wilde wel, here, waert uwe bedarve
ent u bequame ware ooc, here,
dat ghi ons blevet emmermere.
Ghi hebt ons zulke ere ghedaen!
Mettien so quamen si ghegaen
tenen bedde achter den haert
2540 ende ghingher up sitten. Doe quam die waert
die coninc, ghegaen mettesen
ende hietene willecome wesen.
Hi ghinc daer sitten bi zire zide.
Si waren alle gader blide
2545 die daer waren binder zale.

geniet van de gastvrijheid die wij u kunnen
bieden. Wees ervan verzekerd
dat ik u graag honderd keer beter
zou willen ontvangen, en ook dat u
voor altijd bij ons bleef, als dat
ook uw wens zou zijn.
U heeft ons zo'n grote eer bewezen.'
Intussen liepen ze naar een rustbank
bij de haard en ze gingen daar zitten.
Toen kwam ook de gastheer,
de koning, naar hem toe.
Deze heette hem eveneens welkom
en ging daar naast hem zitten.
Iedereen in de zaal verkeerde in een
tevreden stemming.

Een middeleeuwse politieagent

In de middeleeuwen is Walewein in ons taalgebied een populaire ridder. Niet alleen kan hij enorm goed vechten, maar hij is ook edelmoedig. Daarmee steekt Walewein met kop en schouders boven de andere ridders uit. Zijn bijnaam is 'der avonturen vader', wat betekent dat Walewein de beste avonturen beleeft. Net als de andere ridders van koning Artur vecht Walewein voor de goede zaak en helpt hij mensen waar hij kan. Vaak verlaat hij het rijk van de koning om op andere plaatsen 'orde op zaken' te stellen en veiligheid te brengen. In dit avontuur blijkt dat bijvoorbeeld als Walewein zijn paard uitleent. Zodra de Schildknaap is weggereden, gaat Walewein op zoek naar de roofridder die de Schildknaap zijn paard en wapenuitrusting heeft afgenomen. Walewein schakelt niet alleen deze roofzuchtige booswicht uit, maar ook alle anderen in diens kasteel. Hij laat er niemand in leven. De sleutel van de kasteelpoort gooit hij in de slotgracht. Daarmee is er een definitief einde gekomen aan deze criminele praktijken.

Er zijn veel verschillende Arturverhalen en Waleweins rol kan per verhaal verschillen. Soms geneest hij bijvoorbeeld andere ridders door zijn medische kennis of hij helpt ridders uit de nood, zoals bij de Schildknaap. Ook al lijkt hij een perfecte ridder, toch is Walewein geen held zonder meer. Het verhaal zou immers al snel saai worden als Waleweins avonturen al te gemakkelijk verlopen. Nee, het moet een paar keer goed misgaan en Walewein moet duidelijk zijn eigen leven op het spel zetten, zodat het publiek mee kan leven, in spanning kan zitten en nieuwsgierig is naar de afloop. Daarom krijgt Walewein te maken met steeds andere en steeds moeilijker problemen.

Vragen en opdrachten

De vragen en opdrachten zijn per hoofdstuk gerangschikt en in drie categorieën onderverdeeld.

- A. Het antwoord of de uitwerking is in het boek terug te vinden.
- B. Het antwoord of de uitwerking vereist zelfstandige arbeid.
- C. Voor het antwoord of de uitwerking is soms een boek uit de (school)bibliotheek nodig of moet op internet gezocht worden. Zie hiervoor ook het hoofdstuk 'Voor wie meer wil' op bladzijde 104.

Vanden coninc Arture

- A
 - 1 Leg uit wat er op een hofdag gebeurt.
 - 2 a Leg uit wat een queeste is.
 - 2 b Welke opdracht moet Walewein voor koning Artur uitvoeren?

1 De schildknaap

- A
 - 3 De Schildknaap is bereid een lange reis te maken naar het hof van koning Artur. Leg uit waarom hij juist door Artur tot ridder geslagen wil worden.
 - 4 Leg uit waarom het voor de Schildknaap zo belangrijk is om de dood van zijn broer te wreken.
 - 5 Beschrijf de wapenuitrusting van Walewein zoals die op de miniatuur is afgebeeld.
- B
 - 6 De *Roman van Walewein* bevat heel veel beschrijvingen van riddergevechten. Het vraagt vakmanschap om het verloop van al deze gevechten zo gevarieerd en met rijm te vertellen dat ze boeiend blijven voor het publiek. Zoek in een krant een verslag van een sportwedstrijd en herschrijf dat als een rijmend gedicht (maximaal 30 versregels; lever ook het originele sportverslag in bij je gedicht).
 - 7 Het hoofdstuk eindigt met de opmerking dat Walewein een soort rondreizende politieagent is. Hoe blijkt dat in dit hoofdstuk?
 - 8 De twintigste-eeuwse schrijver T.H. White heeft met zijn *Arthur, koning voor eens en altijd* een soort parodie op de Arturroman geschreven. Als onderdeel van zijn opleiding krijgt Artur een echt riddergevecht te zien tussen de ridders Sir Pelinore en Sir Grummore. Lees de aanloop tot het gevecht en het gevecht zelf op bladzijde 66-77 (zie 'Voor wie meer wil'). Beschrijf minstens twee verschillen die je ziet met het duel tussen de Schildknaap en zijn tegenstander (de ridder die zijn broer doodde).

9 Walewein is een perfecte ridder en de beste ridder aan het hof van koning Artur. In het boek *Handgeschreven wereld* staat een opmerkelijk stukje over Walewein. Lees bladzijde 205 (zie 'Voor wie meer wil'). Wat zegt dit recept over de reputatie van Walewein?

2 Koning voor altijd

- A 10 Leg uit waarom voor koning Artur een Ronde Tafel belangrijk is.
11 Waarom waren Arturromans zo populair bij het middeleeuwse adellijke publiek?
12 a Wat wordt bedoeld met een orale traditie?
12 b Wat wordt bedoeld met epische concentratie?
- B 13 De ondertitel van dit hoofdstuk is 'fantasie of werkelijkheid'. Kies een van de volgende twee opdrachten.
13 a Beargumenteer dat Artur wel echt bestaan heeft (maximaal 150 woorden).
13 b Beargumenteer dat Artur niet echt bestaan heeft (maximaal 150 woorden).
14 In de Arturromans wordt eindeloos gevarieerd met allerlei bekende motieven. Dit verschijnsel kenmerkt ook veel films, boeken, televisieseries en stripverhalen. Geef twee voorbeelden.
- C 15 Kies een verhalenfamilie die je goed kent (het mag ook een strip of televisieserie zijn) en formuleer daarvoor vijf stereotiepe kenmerken.
16 In de middeleeuwen gebruikten de mensen belangrijke personages uit het verleden als voorbeeld voor hun eigen koning. Koning Artur behoorde tot een groep van bijzondere koningen, de zogenaamde 'Negen Besten'.
16 a Welke koningen en helden behoorden tot de Negen Besten?
16 b Je kunt de Negen Besten onderverdelen in drie groepen. Kies een van de drie groepen Besten en omschrijf kort van iedere persoon wie hij was en waarom hij beroemd werd.

3 De Rode Ridder

- A 17 Noem twee redenen waarom de jonkvrouw de Rode Ridder zijn misdaden vergeeft.
18 a Aan welke voorwaarden moet worden voldaan, wil de Rode Ridder na zijn dood in de hemel komen?
18 b Op welke plaats in de Middelnederlandse tekst staat dat aan die voorwaarden wordt voldaan? Noteer de versnummers.
19 a Waarom vervloekt de ridder zijn vader en moeder in de versregels 4809-4837?
19 b Waarom moet volgens de auteur iedereen zijn kinderen goed opvoeden?
20 Hoe loopt het af met de vrienden van de Rode Ridder die door Walewein werden gedood?

Verantwoording

Tekst

De gemoderniseerde Middelnederlandse tekst van *Walewein* – aangepaste spelling en stilzwijgend opgeloste afkortingen en verbuigingen – is gebaseerd op G.A. van Es (red.), *De jeeste van Walewein en het schaakbord van Penninc en Pieter Vostaert. Arturepos uit het begin van de 13de eeuw*. Uitgegeven, verklaard en ingeleid door G.A. van Es. 2 dln. Zwolle, 1957. Op enkele plaatsen werd de tekst aangepast aan de hand van de tweetalige editie van D.F. Johnson en G.H.M. Claassens (red.), *Roman van Walewein*, (Arthurian Archives, Dutch Romances, Volume 1), Cambridge, 2000.

Illustraties

De illustraties zijn voor zover mogelijk opgenomen in overleg met de rechthebbenden. Eventuele rechthebbenden wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever.

- 6 Universiteitsbibliotheek Leiden, Ltk. 195, fol. 121r
- 7 Uit: Sjaak Bral, *Haags. De kugsus*. Den Haag, 2002
- 8 Disneyland, Parijs
- 9 Musée Condée, Chantilly. *Les très riches heures du Duc de Berry* (Oktober)
- 10 Uit: Régine Pernoud, *La vie privée des hommes. A l'abri des châteaux du Moyen Age*. Parijs, p. 23
- 14 Bodleian Library, Oxford. MS Bodleian 264, fol. 92v
- 15 Staatsbibliothek, Bamberg. Bamberger Apokalypse
- 17 Biblioteca Estense, Modena. EST. 59 (T.3.11), fol. 48v
- 18 Uit: Régine Pernoud, *La vie privée des hommes. A l'abri des châteaux du Moyen Age*. Parijs, p. 51
- 22 Koninklijke Bibliotheek, Brussel. Ms. IV 684-685, fol. 10v
- 24 Universiteitsbibliotheek, Leiden. Ltk. 195, fol. 120v
- 25 Astrid Houthuys: moderne variant op de Walewein-miniatuur
- 26 Oudste vermelding van koning Arturs naam in 'Vie de Saint Colomban'
- 29 The great hall, Winchester Castle
- 31 Bibliotheca Philosophica Hermetica, Amsterdam. BPH, 1, vol. 2, fol. 37r
- 32 Bibliotheca Philosophica Hermetica, Amsterdam. BPH 1, vol. 2, fol. 108r
- 36 *Imagination aus der Welt des Mittelalters*, jaargang 10, 1995/deel 2, p. 17
- 38 S.M. Novella – Cappellone degli Spagnoli, Florence. La descesa di Cristo nel Limbo dei Pradi (par.)
- 40 Trinity College Library, Cambridge. Trinity Apokalypse.

- 42 Bibliothèque du Mans (Sarthe), Ms. 254, fol. 54
- 43 Bodleian Library, Oxford. Ms. Bodley 264, fol. 82v
- 45 Bibliothèque Nationale de France, Parijs. Ms. Fr. 2000, fol. 50
- 46 British Library, Londen. Add. 10292, fol. 151v
- 48 Reclamekaart van *Boomerang*, Amsterdam
- 51 Bibliothèque Nationale de France, Parijs. Ms. Fr. 12420, fol. 101v
- 51 Carcassonne (stadsmuren)
- 53 Bibliotheca Philosophica Hermetica, Amsterdam. BPH1, vol. 3, f. 10v
- 56 Koninklijke Bibliotheek, Brussel. Ms. 10238, fol. 142v
- 58 Bodleian Library, Oxford. Ms. Bodley 264, fol. 59r
- 61 Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster.
BM 317
- 62 Universitätsbibliothek, Heidelberg, Codex Manesse (Cod. Pal. Germ. 848),
fol. 69r
- 63 Biblioteca Vitt. Emanuele III, Napels. VIND.GR. 1. fol. 90
- 65 Bibliotheca Philosophica Hermetica, Amsterdam. BPH 1, vol. 2, fol. 157r
- 67 Bodleian Library, Oxford. Ms. Bodley 264, fol. 113v
- 69 Bibliothèque Nationale de France, Parijs. Ms. Fr. 146, fol. 40v
- 70 Uit: *Asterix en de Britten*, Parijs, 1999
- 74 Staats- und Universitätsbibliothek Bremen
- 75 Koninklijke Bibliotheek, Brussel. Ms. 9632-33, fol. 168
- 76 Uit: *de Volkskrant*, 21 januari 2004
- 79 Universiteitsbibliotheek, Leiden. Hs. VLF31, fol. 175v-176r
- 80 Victoria and Albert Museum, Londen. Ms. Salting 1221, fol. 153
- 82 Bodleian Library, Oxford. Ms. Douce 219-20, fol. 127
- 83 Österreichische Nationalbibliothek, Wenen. Cod. 2597, fol. 15r
- 87 Stadtarchiv und Wissenschaftliche Stadtbibliothek, Soest (D). A Nr. 2771
(Nr. 8)
- 88 Museum Catharijneconvent, Utrecht. RMGGs21
- 91 Universiteitsbibliotheek, Leiden. BPL 14A, fol. 57r (detail)
- 93 Musée Condée, Chantilly. *Les très riches heures du Duc de Berry* (April)
- 96 Universiteitsbibliotheek, Leiden.
- 100 Österreichische Nationalbibliothek, Wenen. Hs. 2773, fol. 18r
- 101 Hans de Heus: moderne variant op de Walewein-miniatuur (1998)
- 103 Pierpont Morgan Library, New York. Ms. M 240, fol. 8.

Begrippenlijst

Aardse Paradijs Gebied tussen de rivieren de Eufraat en de Tigris, waar met Adam en Eva het leven op aarde is begonnen.

Amor hereos Liefdesziekte.

Angelen Naam van een Germaans volk dat zich met de Saksen in de vijfde en zesde eeuw in Engeland vestigde, waarna de term Angelsaksen gebruikt werd voor de Engelsen.

Arturepiek Verhaalfamilie over legerendarische koning Artur van Britannië.

Auteur Bij middeleeuwse teksten wordt hier degene mee bedoeld die het verhaal verzonnen/gemaakt heeft.

Belofte met onvoorziene gevolgen Literair motief dat een belofte beschrijft waarvan degene die iets belooft niet weet wat de gevolgen zijn. Het publiek weet dan dat er iets gaat gebeuren. Dit zorgt voor spanning.

Boekdrukkunst Uitgevonden door Johannes Gutenberg rond 1455. Hij ontdekte hoe je losse metalen letters naast elkaar in een raam kon zetten. Op dat raam komt inkt en door er een vel tegenaan te houden, wordt de tekst op het vel gedrukt. Eerste gedrukte boek: de Bijbel.

Cirkelstructuur Verhaalstructuur waarbij het verhaal eindigt op dezelfde plaats als waar het begon (bijv. Asterix).

Dante Alighieri Een van de belangrijkste Italiaanse schrijvers (1265–1321), schreef de *Divina Commedia* (*Goddelijke Komедie*).

Deugd Een bepaalde goede, zedelijke eigenschap.

Don contraignant Zie *Belofte met onvoorziene gevolgen*.

Dramatische ironie Stijlfiguur uit het toneel (drama) waarbij publiek op de hoogte is van ontwikkelingen die de personages (nog) niet kennen.

Epiek a) Het genre van de verhalende poëzie. b) Een verhaal (epos) dat in verzen wordt verteld.

Epiloog De laatste verzen van een verhaal die dienen als afsluiting. Zie ook *Proloog*.

Epische concentratie Het literaire verschijnsel dat (historische) daden van verschillende personen worden toegeschreven aan één persoon of een kleine groep personen.

Episoden Losse op zichzelf staande avonturen in een roman.

Familie van Arturverhalen Zie Arturepiek.

Fictie Denkbeeldig, verzonnen verhaal; in tegenstelling tot een waargebeurde, historische gebeurtenis.

Goddelijke Komedie (*Divina Commedia*) boek geschreven door Dante Alighieri; het bestaat uit drie delen: De Hel (*L'Inferno*), De Louteringsberg (*Il Purgatorio*) en Het Paradijs (*Il Paradiso*).

Grieks-Trojaanse oorlog Oorlog die uitbrak na de ontvoering van Helena (dochter van Zeus en Leda); ze is getrouwd met Menelaos. Paris ontvoert haar naar Troje en trouwt eveneens met haar. Dit leidt tot de Trojaanse oorlog, want Menelaos wil zijn vrouw terug. Homerus beschrijft in de *Ilias* de ondergang van Troje.

Handschrift Letterlijke vertaling van het Latijnse woord 'manuscript': zo wordt een middeleeuws, met de hand geschreven boek genoemd.

Hofdag Grote feestdag aan het hof van een koning.

Hoofdzonden Zeven zonden die in de middeleeuwen gezien werden als de ergste: hoogmoed (trots), gierigheid, onkuisheid, nijd (jaloezie), gulzigheid, gramschap (drift), traagheid (luiheid).

Hoofse liefde Gecultiveerde liefde van een man voor een (onbereikbare) vrouw.

Hoofsheid Letterlijk 'als aan het hof'. Gedragscode waarbij men onder andere

elkaar vriendelijk tegemoet treedt, zijn zelfbeheersing bewaart, ruzies vermijdt en privé-aangelegenheden respecteert.

Kelten De naam van een Indo-Europese bevolkingsgroep afkomstig uit Midden-Europa, vermoedelijk benoorden de Alpen. Vanaf ongeveer 1500 v. Chr. begint deze groep zich in noordwestelijke richting te bewegen. Rond 400 v. Chr. bewonen de Kelten het grootste deel van West-Europa.

Kopiïst Iemand die in de middeleeuwen een handschrift overschreef zodat er een kopie ontstond.

Maliënkolder Beschermend vest voor ridders. Het bestaat uit in elkaar geklonken of gesmede ringetjes.

Mappa Mundi Middeleeuwse wereldkaart met Jeruzalem als centrale punt van waaruit de bekende continenten, Azië, Afrika en Europa werden gezien.

Metrum Regelmatig beklemtoonde lettergrepen.

Middelnederlands Verzamelnaam voor de taalvormen en dialecten zoals die tussen ca. 1200 en 1500 in de Lage Landen werden gesproken en geschreven.

Miniatuur Met de hand geschilderde afbeelding in een middeleeuws boek.

Motief Betekenisvol verhaalelement dat in de literatuur herhaaldelijk voorkomt.

Orale traditie Traditie waarbij verhalen mondeling worden doorgegeven.

Page Benaming van een jongen die opgeleid wordt tot ridder, circa 7-14 jaar oud. Hij moet helpen bij het verzorgen van wapens, paarden, jachthonden, enz. Ook doet hij klussen voor belangrijke vrouwen en gasten.

Perkament
Speciaal bewerkte dierenhuid waarop geschreven kon worden.

Proloog De eerste verzen van een verhaal die als inleiding dienen. Zie ook *Epiloog*.

Proza Tekst geschreven in doorlopende regels (i.t.t. poëzie).

Queeste Zoektocht van een ridder, waarbij hij verschillende avonturen beleeft.

Saksen Zie *Angelen*.

Saracenen Middeleeuwse benaming voor moslims, die als ongelovigen beschouwd werden. Later werden hiermee vooral de Arabieren in Spanje en aan de noordwestkust van Afrika aangeduid.

Verhaalfamilie Verzameling cultuuruitingen (al dan niet in de vorm van literatuur) rond een bepaald personage of thema (bijv. Artur, Karel de Grote, Kruistochten).

Verhaalstructuur Samenhang van alle onderdelen van het verhaal en de manier waarop ze verteld worden.

Vers/ Versregel Dichtregel.

Verteller Rondtrekkende professionele artiest die verhalen uit zijn hoofd voordraagt, soms begeleid door muziek.

Vrijthof Aangelegde, ommuurde tuin.

